The Gleaner

Vol 26 (2008)

**Άνθιμος Όλυμπιώτης. Ο συνομιλητής του
Σουλευμάν Πενάχ έφέντη (1778)**

Μάχη Παϊζη-Αποστολοπούλου

doi: [10.12681/er.76](https://doi.org/10.12681/er.76)

To cite this article:

Παϊζη-Αποστολοπούλου Μ. (2008). Άνθιμος Όλυμπιώτης. Ο συνομιλητής του Σουλευμάν Πενάχ έφέντη (1778). *The Gleaner*, 26, 281–286. <https://doi.org/10.12681/er.76>

Παρασχολήματα

ΑΝΘΙΜΟΣ ΟΛΥΜΠΙΩΤΗΣ

Ο ΣΥΝΟΜΙΑΗΤΗΣ ΤΟΥ ΣΟΥΛΕΪΜΑΝ ΠΕΝΑΧ ΕΦΕΝΤΗ (1778)

ΤΟ 1778 ΕΝΑΣ ΟΘΩΜΑΝΟΣ άξιωματοϋχος συναντᾷ καὶ συνομιλεῖ με̐ ἕναν Ρωμιὸ κληρικὸ γιὰ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζε τότε ἡ Αὐτοκρατορία. Τῇ συνομιλίᾳ τὴν κατέγραψε ὁ ἴδιος ὡς «Προσθήκη» στὰ ἀπομνημονεύματα ποὺ ἔγραψε ἑπτὰ χρόνια ἀργότερα, τὸ 1785. Τὸ ὄνομα τοῦ Ὁθωμανοῦ εἶναι γνωστὸ, τὸ ὄνομα ὅμως τοῦ συνομιλητῆ τοῦ παραμένει ἄγνωστο. Δὲν τὸ σημείωσε στὸ κείμενό του καὶ κανεῖς δὲν ἀσχολήθηκε ὡς τώρα με̐ τὸν ἐντοπισμό του· ἡ ταύτιση τοῦ προσώπου δὲν ἀπασχόλησε τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο οὔτε ὅταν τὸ ἔργο τοῦ Σουλεϋμάν Πενάχ ἐφέντη, τοῦ Ὁθωμανοῦ άξιωματοϋχου, ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο χειρόγραφο τοῦ συγγραφέα, οὔτε ἀπασχόλησε τὴν ἐλληνικὴ ἐπιστημονικὴ κοινότητα πρὸ πρόσφατα, ὅταν τὸ ὀσμανικὸ κείμενο μεταφράστηκε στὰ ἑλληνικά.¹ Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ συνομιλητῆ τοῦ Σουλεϋμάν Πενάχ ἐφέντη θὰ εἶναι ὁ στόχος αὐτοῦ τοῦ παρασχολήματος.

Κατὰ τὴ συνομιλία ὁ Ὁθωμανός, ὑπάλληλος τῆς κρατικῆς γραφειοκρατίας, ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὴν πληροφορία ποὺ τοῦ δίνει ὁ «αἰδεσιμότητος κληρικός»,² πὼς τουλάχιστον πενταχόσιες χιλιάδες Ρωμιοὶ χριστιανοὶ ἔφυγαν ἀπὸ τὴ Ρούμελη κυνηγημένοι καὶ κατέφυγαν στὰ μέρη τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης στὰ χρόνια ποὺ ὁ κληρικὸς βρισκόταν στὴν Αὐστρία. Ὁ ἀποδέκτης τῆς πληροφορίας θλίβεται, διότι ἡ συνέπεια αὐτῆς τῆς φυγῆς γιὰ τὴν Αὐτοκρατορία τὴν ὁποία ὑπηρετεῖ εἶναι ὅτι τὰ χωριὰ ἐρημώθηκαν καὶ «ἐὰν τύχει καὶ ξεσπάσει πόλεμος δὲν ἔχει ἀπομείνει χάλι καὶ δύναμη τοῦ ρεαγιά γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ Ὑψηλὸ Κράτος».³

Ἡ πληροφορία γιὰ ἕναν τόσο μεγάλο ἀριθμὸ προσφύγων δημιουργεῖ ὑποψίες γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς πηγῆς· ὥστόσο καὶ ὁ Ὁθωμανός ποὺ τὴν ἀναμεταδίδει φαίνεται νὰ εἶναι φερέγγυος ἀλλὰ καὶ ὁ συνομιλητῆς του

1. Νεοκλῆς Σαρρής, *Προεπαναστατικὴ Ἑλλάδα καὶ ὀσμανικὸ κράτος*. Ἀπὸ τὸ χειρόγραφο τοῦ Σουλεϋμάν Πενάχ ἐφέντη τοῦ Μοραΐτη (1785), Ἀθήνα 1993. Μετὰ τὰ ἔκτενῃ προλεγόμενα τοῦ μεταφραστῆ ἀκολουθεῖ ἡ μετάφραση τοῦ ἔργου (σ. 173-322). Ἡ «Προσθήκη» ὅπου περιέχονται οἱ πληροφορίες τοῦ Ρωμιοῦ κληρικοῦ, στίς σ. 320-321. Τὰ σχετικὰ με̐ τὸ χειρόγραφο ποὺ σώζει τὸ ἔργο βλ. σ. 12-13.

2. Τὰ ἀποσπάσματα ποὺ χρησιμοποιῶ εἶναι ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ ἀπόδοση τοῦ ἔργου.

3. Στὸ ἴδιο, σ. 320.

πού μιλά για τὸν ἀριθμὸ αὐτὸ διαθέτει στοιχεῖα ἀξιοπιστίας, μολονότι ὅπως ἀνέφερα δὲν κατονομάζεται. Εἶναι κληρικὸς πού «περάτωσε τὶς ἐπιστῆμες τῶν ἐλληνικῶν» καί, μὲ τὴν καλὴ γνώση τῆς λατινικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς πού εἶχε, «καταρτίστηκε ἐπίσης στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες στὶς ὁποῖες εἶχε ἔφεση». Ἐζήσε δεκαπέντε χρόνια στὰ μέρη τῆς Αὐστρίας πρὶν ἐπιστρέψει στὰ τουρκοκρατούμενα ἐδάφη, ὅπου συναντιέται τὸ 1778 καὶ συνομιλεῖ μὲ τὸν Ὁθωμανὸ ἀξιωματοῦχο ὅσο γιὰ τοὺς Ρωμιοὺς πρόσφυγες, τοὺς κατέγραψε ὁ ἴδιος, ὅπως σημειώνεται, σὲ κατὰστιχα πού συντάχθηκαν (ὡπὸ τὴν προεδρία του) στὰ χρόνια πού βρισκόταν στὰ μέρη τῆς Αὐστρίας.

Τὸ ἔργο τοῦ Σουλεῦμὰν Πενάχ ἐφέντη τοῦ Μοραίτη «Συλλογὴ τοῦ Πενάχ ἐφέντη – Ἱστορικὸ τῆς ἐπανάστασης τοῦ Μοριᾶ» καταγράφηκε, ὅπως εἶπαμε, τὸ 1785, ἑπτὰ δηλαδὴ χρόνια μετὰ τὴ συνομιλία, διάστημα πού ἐπιτρέπει ἢ ἀνάμνησή της νὰ εἶναι ἀκόμα νωπὴ. Χωρισμένο σὲ σύντομες θεματικὲς ἐνότητες, κλείνει μὲ ἕναν ἐπίλογο· μετὰ τὸν ἐπίλογο ὁ συγγραφέας τοῦ ἔργου πρόσθεσε μία ἀκόμα σύντομη ἐνότητα, μιὰ «Προσθήκη μὲ τὴν εἰδήσιν τοῦ κληρικοῦ» ὅπως τὴν ἐπέγραψε, στὴν ὁποία περιγράφει τὴ συνομιλία του μὲ τὸν ὀρθόδοξο κληρικὸ πού μᾶς ἐνδιαφέρει. Εἶναι φανερό πὼς ὁ συγγραφέας τὴ θεώρησε σημαντικὴ καὶ ὅπωςδὴποτε ἄξια καταγραφῆς, ἀφοῦ τὴν προσέθεσε μετὰ τὸν ἐπίλογο τοῦ ἔργου, μολονότι διαταρασσόταν ἡ ἰσορροπία τοῦ κειμένου. Ὡστόσο τὸν συνομιλητὴ του προτίμησε νὰ μὴν τὸν κατονομάσει.

Ἄς διαβάσουμε πρῶτα τὸ ἀπόσπασμα πού ἀναφέρει τὶς πληροφορίες πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ὅπως δίνεται στὴν πρόσφατη ἐλληνικὴ μετάφραση.

«Ἐνας ἀπὸ τοὺς ρωμηοὺς κληρικοὺς, στὸν ὁποῖο ἔχω ἐμπιστοσύνη, αἰδεσιμότατος κληρικὸς πού ἀπορρίπτει τὴ μεγαλοσύνη του στὴν εὐδαίμονα ἐλπιδοφόρα ἀγαθότητά του, (ὁ ὁποῖος), ἀφοῦ περάτωσε τὶς ἐπιστῆμες τῶν ἐλληνικῶν καὶ διαμέσου τῶν γλωσσῶν τῆς λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς καταρτίστηκε ἐπίσης στὶς θετικὲς ἐπιστῆμες στὶς ὁποῖες εἶχε ἔφεση, ἔφτασε στὶς χώρες τῆς Αὐστρίας ὅπου καὶ ἀθήσε γιὰ ἕνα διάστημα μέχρι δεκαπέντε χρόνια καὶ στὴ συνέχεια, στὰ χίλια ἑκατὸν ἐνενήντα δύο, ἐπέστρεψε (πίσω). Κατὰ τὴ συζήτησή μας γύρω ἀπὸ τὴ συμπεριφορὰ καὶ τοὺς τρόπους ἐκείνων τῶν περιοχῶν, (μοῦ ἀνέφερε) ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ρεαγιαλίδων πού τὸ ἔσκασαν ἀπὸ τὴ Ρούμελη καὶ ἔφτασαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν στὴν Αὐστρία καὶ σὲ διάφορες ἄλλες χώρες μέχρι τὸ ἔτος ἑκατὸν ἐνενήντα δύο ξεπερνᾷ τὶς πεντακόσιες χιλιάδες, ὅπως εἶναι καταγεγραμμένοι στὰ κατὰστιχα (πού συντάχθηκαν) ὑπὸ τὴν προεδρία του. Καὶ ὁ ἐν λόγω κληρικὸς πού διέτρεξε κωμοπόλεις καὶ χωριὰ καὶ τσιφλίκια, ὅλους τοὺς τόπους τῶν Βαλκανίων, ἐπειδὴ εἶναι πιστὸς στὸ Ὑψηλὸ Κράτος καὶ ἐργάζεται πρὸς ὄφελός του, γι' αὐτὸ ἔκλαιγε. Ὅταν ρωτήθηκε, ἄραγε δὲν γίνεται νὰ ἐπιστρέψουν πίσω, μοῦ ἔδωσε ἀπάντηση ὅτι δὲν ὑπάρχει τέτοιο ἐνδεχόμενο, γιὰτὶ φυλάγονται. Κανένας δὲν γνωρίζει τὴν αἰτία πού κατὰ

τούς παρελθόντες χρόνους σηκώθηκαν ἀπὸ τὰ Βαλκάνια, προκειμένου νὰ ζητήσουν ἑλεος ἢ τὴ φύλαξή τους ἀπὸ τὴ Φραγκιά ἐπισκεπτόμενοι μέχρι καὶ τὴν Αὐστρία [...]. Τὰ σπίτια τῶν ρεαγιάδων τῆς Ρούμελης τὰ ἔκαναν φωλιές τους οἱ κουκουβάγιες καὶ τὰ κοράκια. Ἐὰν τύχει καὶ ξεσπάσει πόλεμος, δὲν ἔχει ἀπομείνει χάλι καὶ δύναμη τοῦ ρεαγιά γιὰ νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ Ὑψηλὸ Κράτος.»⁴

Θὰ ξεκινήσω ἀπὸ τὰ προφανῆ. Τὸ ἔτος «χίλια ἑκατὸν ἐνενήντα δύο» ποὺ ἀναφέρεται στὸ κείμενο εἶναι ὑπολογισμένο μὲ τὸ μουσουλμανικὸ ἡμερολόγιο καὶ ἀντιστοιχεῖ, ὅπως σημείωσα πρὶ πάντων, στὸ ἔτος 1778 ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως. Τότε λοιπὸν ἐπέστρεψε ὁ Ρωμιὸς κληρικὸς ἀπὸ «τὶς χῶρες τῆς Αὐστρίας», ὅπου διέμεινε «γιὰ ἓνα διάστημα μέχρι δεκαπέντε χρόνια». Στὸ διάστημα αὐτὸ εὐλογο εἶναι πῶς σχημάτισε καλὴ εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῶν φυγάδων Ρωμιῶν, πολὺ περισσότερο ποὺ κατεῖχε, ὅπως φαίνεται, κάποια θέση κρίσιμης σημασίας ἀφοῦ «ὑπὸ τὴν προεδρίαν του», ὅπως σημειώνει ὁ ἀφηγητῆς, καταγράφηκαν σὲ κατὰστιχα οἱ Ρωμιοὶ ποὺ βρίσκονταν στὴν Αὐστρία.

Λόγιο, λοιπὸν, φαίνεται νὰ εἶναι τὸ πρόσωπο ποὺ ἀναζητοῦμε, μὲ καλὲς σπουδές, μὲ γνώση ὅσων συνέβαιναν μὲ τοὺς ὀρθοδόξους ποὺ ζοῦσαν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπῃ καὶ μὲ θέση τέτοια ποὺ νὰ τοῦ παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ προβαίνει σὲ καταγραφή τῶν χριστιανῶν. Εὐλογο εἶναι νὰ ὀδηγηθεῖ ἡ σκέψη σὲ κάποιο σημαῖνον μέλος τῆς αὐστριακῆς ἐλληνικῆς κοινότητος.

Ἄς ξεκινήσουμε λοιπὸν ἀπὸ τὴ Βιέννη. Γνωρίζουμε πῶς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1776 ἔληξε ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἡ διαμάχη γιὰ τὸν ὀρθόδοξο ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου· τὸν διεκδικοῦσαν καὶ οἱ Σέρβοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν μητροπολίτη τοῦ Κάρλοβιτς, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε τὸ ναὸ δικό του.⁵ Τελικὰ ὁ Αὐστριακὸς αὐτοκράτορας τὸν παρεχώρησε ὡς ἐνοριακὸ τῶν «ἐνταῦθα πραγματευομένων τουρκομεριτῶν, μὴ ἡνωμένων Ρωμαίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας». Οἱ ἐπικεφαλῆς τῆς Ἀδελφότητος τῶν Ἑλλήνων ἀμέσως μετὰ τὴν εὐνοϊκὴ ἀπόφασή ἔσπευσαν νὰ ἐκλέξουν «ὁμοφώνως καὶ ὁμοφρόνως» ὡς ἱερέα τοῦ ναοῦ τὸν Ἀνθιμο.⁶ Ἐφημέριο ὡς τότε τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρωσικῆς πρεσβείας στὴ Βιέννη. Τὴν ἐκλογὴ

4. Στὸ ἴδιο, σ. 320-321.

5. Γιὰ τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τὶς διεκδικήσεις τῶν Σέρβων ἀρχιερέων τοῦ Κάρλοβιτς ἐπ' αὐτοῦ βλ. Σπυρίδων Δ. Λουκάτος, «Ὁ πολιτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ πρὸς αὐτοὺς προνόμια», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας* 15 (1961), 31-312.

6. Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, «Ὁ ἐν Βιέννῃ ναὸς τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου», *Ἑλληνικὸς Φάρος* 9 (1912), ἰδίως 111-112. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐγκατάστασιν καὶ τὴ δράση τῶν Ἑλλήνων στὴν Αὐстроουγγαρία καθὼς καὶ τὸ ναὸ βλ. πρόχειρα Σπυρίδων Δ. Λουκάτος, *ὁ.π.*, 301 ἐπ. καὶ 311-316.

τὴν γνωρίζουμε ἀπὸ ἐπιστολὴ πού ἔστειλε ἡ Ἀδελφότητα πρὸς τὸν μητροπολίτη τοῦ Κάρολοβιτς, μὲ τὴν ὁποία τοῦ ἀνακοίνωνε τὴν ὁμόφωνη ἐκλογὴ τοῦ Ἀνθίμου τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1776.⁷

Ὁ νέος ἐφημέριος εἶναι ἕνας κληρικὸς μὲ εὐρύτατη παιδεία. Ἱερομόναχος παλαιότερα τῆς μονῆς Ὀλυμπιώτισσης, ἔδειξε νωρὶς τὴν ἔφεσή του γιὰ τὰ γράμματα καὶ στάλθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Διονύσιο νὰ σπουδάσει. Οἱ ἐπιδόσεις τοῦ νεαροῦ μοναχοῦ φαίνεται πὼς γρήγορα ἀναπτύχθηκαν καὶ καρποφόρησαν. Πέρασε ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς Κοζάνης, τῆς Γράμμουστας, τῆς Σιάτιστας καὶ τοῦ Ἀγίου Ὁρους, ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη καὶ τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη καὶ κατέληξε στὴν Αὐстроουγγαρία, ὅπου μαθήτευσε, δίδαξε σὲ ἐλληνικὰ σχολεῖα (τοῦ Kecskemet καὶ τοῦ Miscole) καὶ ἐγινε, ὅπως ἀνέφερα, ἐφημέριος τῆς Ρωσικῆς πρεσβείας στὴ Βιέννη πρὶν καταλήξει στὸν Ἅγιο Γεώργιο τῶν Γραικῶν.⁸

Στὴ Βιέννη φαίνεται πὼς ἔμεινε λιγότερο ἀπὸ ἕνα χρόνο· σὲ ἐπιστολὴ πού συντάξε καὶ ἀπέστειλε ἀπὸ τὴν πόλη Miscole πρὸς τὴν Ἀδελφότητα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1776, ἔξι μῆνες ἀφοῦ εἶχε ἐκλεγεῖ ἐφημέριος στὸν Ἅγιο Γεώργιο, ὁ Ἀνθιμος εὐχαριστεῖ τοὺς Ἕλληνες τῆς αὐστριακῆς πρωτεύουσας γιὰ τὴ θέρη καὶ τὴν ἀγάπη μὲ τὴν ὁποία τὸν περιέβαλαν καὶ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ ἀπολογηθεῖ πού, πρὶν ἀκόμα συμπληρώσει ἕναν χρόνο ὡς ἐφημέριος τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητας, ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλείψει τὴ θέση του. Δὲν ἐξηγεῖ τοὺς λόγους πού τὸν ὀδήγησαν στὴν ἀπόφαση νὰ φύγει ἀπὸ τὴ Βιέννη· ἡ ἐπιστολὴ ὅμως αὐτὴ ἀποτελεῖ ἕνα καλὸ δεῖγμα τοῦ ἄριστου τρόπου μὲ τὸν ὁποῖομποροῦσε νὰ χειρίζεται τὴν ἐλληνικὴ γλώσσα.⁹ Στὰ τέλη τοῦ 1777 ἐπέστρεψε στὴ μονὴ τῆς Ὀλυμπιώτισσας, ὅπου λίγο ἀργότερα ἀναλαμβάνει ἡγούμενος, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ προστάτη του Διονυσίου.

Πλούσια δείγματα τῆς εὐρύτητος τῶν ἐνδιαφερόντων καὶ τῶν γνώ-

7. Τὴν ἐπιστολὴ τῆς Ἀδελφότητας, πού φέρει χρονολογία «8 τοῦ Ἀπριλίου 1776, ἐν Βιέννῃ», δημοσίευσε ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *β.π.*, 111-112, σημ. 1.

8. Ε. Σκουβαράς, *Ὀλυμπιώτισσα. Περιγραφή καὶ ἱστορία τῆς μονῆς, κατάλογος χειρογράφων, χρονικά, σημειώματα, ἀκολουθία Παναγίας τῆς Ὀλυμπιώτισσης, ἔγγραφα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς (1336-1900)*, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1967, σ. 113 ἐπ.

9. Καὶ αὐτὴ τὴν ἐπιστολή, πού φέρει χρονολογία «αψὸς', Ὀκτωβρίου κβ', ἐν Μισκόλτζ», δημοσίευσε ὁ Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, *β.π.*, 112-113, σημ. 1. Σὲ ὅλες τὶς σωζόμενες ἐπιστολὰς τοῦ Ἀνθίμου εἶναι ἐκδηλῆ ἡ παιδεία του· ἕνα ἀκόμα καλὸ δεῖγμα εἶναι ἡ ἐπιστολὴ πού στέλνει στὸν Ἰωάννη Πέζαρο μὲ τὴν ὁποία τὸν πιέζει νὰ ἀναλάβει ξανά τὸ σχολεῖο τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, τοῦ Λιβαδίου· βλ. Μ. Λαφαζάνης, «Ἐξὶ ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Τυρναβίτη δάσκαλο Ἰωάννη Πέζαρο, 1783-1786», *Θεσσαλικὸ Ἡμερολόγιο* 29 (1996), 22-23.

σεων που απέκτησε βρίσκουμε καταγεγραμμένα από τὸν ἴδιο στὸν κώδικα τῆς μονῆς· γιὰ παράδειγμα, σὲ μιὰ καταγραφή του μετὰ τὴν ὁποία ἤθελε νὰ ἐξάγει τὴν παιδεία τοῦ πνευματικοῦ του πατέρα ἡγουμένου Διονυσίου σημείωσε πὼς συζητώντας μαζί του, συχνὰ (μετὰ ἑκάμνη νὰ ιδρώσω εἰς τὰ νοήματα, μετὰ ὅλον ὁποῦ εἶχα σπουδάζει τότε ὅλην τὴν σειρὰν τῶν μαθημάτων, γραμματικά δηλαδὴ, λογικά, μεταφυσικά, φυσικά, γεωμετρικά, ἀριθμητικά, ῥητορικά, ἀστρονομικά κατὰ τι καὶ θεολογικά).¹⁰ Ἡ πλούσια ἄλλωστε προσωπικὴ βιβλιοθήκη του, ποὺ τὴν πρόσφερε στὴ μονὴ ὅταν ἐπέστρεψε πλέον ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, ἀποτελεῖ ἕναν ἀκόμα καλὸ μάρτυρα τῆς εὐρείας παιδείας του.¹¹

Θεωρῶ λοιπὸν πὼς ὁ Ἄνθιμος Ὀλυμπιώτης εἶναι ἕνα πρόσωπο ποὺ συγκεντρώνει τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀπομνημόνευσε γι' αὐτὸν ὁ Σουλεῦμάν Πενάχ ἐφέντης, στοιχεῖα ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ τὸν προτεῖνω ὡς τὸν «αἰδεσιμότατο κληρικὸν» συνομιλητὴ του, ὡς τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔδωσε τὶς πληροφορίες γιὰ τοὺς Ἕλληνες ποὺ κατέφυγαν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη. Ἡ παιδεία καὶ ἡ βιοτὴ του ταιριάζουν μετὰ ὅσα σημειώνει ὁ Ὁθωμανὸς ἀξιωματοῦχος· γνώσεις στὰ θεολογικὰ καὶ φιλολογικὰ ἀλλὰ καὶ ἐφεση στὶς θετικὰς ἐπιστῆμες, γνώση ὅσων συνέβαιναν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη· διέτρεξε καὶ αὐτὸς «κωμοπόλεις καὶ χωριά καὶ τσιφλίκια, ὅλους τοὺς τόπους τῶν Βαλκανίων» ὅπως σημειώνει ἐντυπωσιασμένος ὁ Ὁθωμανός. Ἀκόμα, ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ἐφημέριου τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας τῆς Βιέννης ἦταν σὲ θέση νὰ ἔχει πληροφορίες σχετικὰ μετὰ ὅσους κατέφευγαν στὰ μέρη ἐκεῖνα καὶ ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς εἶχε τὴν ἀρμοδιότητα νὰ καταγράψει ὅχι μόνον τοὺς ἐνορίτες του ἀλλὰ καὶ ὅσους ἤρθαν νὰ βροῦν καταφύγιο στὴν εὐρύτερη περιοχὴ καὶ πιθανῶς εἶχαν προσφύγει στὴν πνευματικὴ ἀλλὰ καὶ στὴν ὕλική βοήθεια τῆς ἐκεῖ ὀρθόδοξης ἐκκλησίας γιὰ νὰ τοὺς ἐνισχύσει ψυχικὰ καὶ ὕλικα, προκειμένου νὰ ξαναρχίσουν τὴ ζωὴ τους στὴ νέα χώρα, κυνηγούμενοι ἀπὸ τὶς ὀρδὲς τῶν Ἀλβανῶν ποὺ κατέκλυσαν τὸν ἐλληνικὸν χῶρον, διωγμένοι ἀπὸ τὰ σπίτια καὶ τὰ μέρη τους. Τέλος, ὁ Ἄνθιμος γνώριζε καλὰ τὴ Ρούμελη καὶ τοὺς χριστιανούς της, ἀφοῦ γεννήθηκε στὸ Λιβάδι τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐμόνασε γιὰ μεγάλο διάστημα στὴν Ὀλυμπιώτισσα, ὡς ἀπλὸς μοναχὸς πρὶν ἀπὸ τὶς σπουδὲς του καὶ ὡς ἡγούμενος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴ του ἀπὸ τὴν Αὐστρία καὶ ὡς τὸν θάνατό του, ποὺ ἐπῆλθε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1794. Ἐξάλλου, ἡ ἐπιστροφή του στὴ Θεσσαλίαν στὰ τέλη τοῦ 1777 μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε πὼς συμπίπτει μετὰ τὸ χρόνο ποὺ ὁ Ὁθωμανὸς συναντᾷ τὸν συνομιλητὴ του, ποὺ τὸν

10. Ε. Σκουβαράς, *Στὸ ἴδιο*, σ. 104, ὅπου καὶ ἀφθονες πληροφορίες γιὰ τὸν μετέπειτα ἡγούμενον τῆς Ὀλυμπιώτισσας Ἄνθιμο Ὀλυμπιώτη.

11. Βλ. σχετικὰ τὸ μελέτημα τοῦ Ἀλέξη Πολίτη, «Τέσσερις ἰδιωτικὲς βιβλιοθηκὲς μέσου τύπου, 18ος αἰώνας», *Τετράδια Ἑργασίας* 9, Ἀθήνα, ΚΝΕ/ΕΙΕ, 1987, σ. 144-147.

υπολογίζει στο 1778· μόνο τον ακριβή τόπο τῆς συνάντησής τους δὲν γνωρίζουμε.

Ὅσο γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν 500.000 προσφύγων ποὺ σημειώνει ὁ Ὁθωμανὸς συγγραφέας ὅτι ἐγκατέλειψαν τὴ Ρούμελη γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, εἶναι ἀσφαλῶς ὑπερβολικός, ἴσως μάλιστα καὶ πολλαπλάσιος ἀπὸ αὐτὸν ποὺ δίνουν ἄλλες πηγές.¹² Προφανῶς μὲ τὴν ὑπερβολὴ ὁ συγγραφέας θέλησε νὰ μεγιστοποιήσῃ τὸ πρόβλημα ποὺ ἀντιμετώπιζε μὲ τρόπο ὅξυ τὸ «Ύψηλὸν Κράτος» στὸ ὁποῖο ὑπηρετοῦσε καὶ μὲ τὸ ἔργο του ἀσκοῦσε κριτικὴ γιὰ τοὺς ἀκατάλληλους χειρισμοὺς τοῦ ὡς πρὸς τὴν ἐρήμωση τῶν ἐκτάσεων ὅπου κυριαρχοῦσε τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ χειρογράφου τοῦ Σουλεῦμὰν Πενάχ ἐφέντη

Θεωρῶ πῶς, τουλάχιστον ὡς νὰ βρεθοῦν νεότερα στοιχεῖα ποὺ ἐνδεχομένως ὑποδείξουν μὲ μεγαλύτερη σαφήνεια τὸν συνομιλητὴ τοῦ Σουλεῦμὰν Πενάχ ἐφέντη, ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ Ἀνθίμου Ὀλυμπιώτη καλύπτει τὸ ζητούμενο ποὺ ἔθεσα.

ΜΑΧΗ ΠΑΤΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

12. Ὁ μεταφραστὴς τοῦ ἔργου Νεοκλῆς Σαρρῆς σημειώνει στὰ Προλεγόμενά του πῶς ὁ Σουλεῦμὰν Πενάχ ἐφέντης παρουσιάζει, γενικά, τοὺς ἀριθμοὺς «τουλάχιστον δεκαπλάσιους ἀπ' ὅτι εἶναι στὴν πραγματικότητα» (ῥ.π., σ. 138 σημ. 107). Ἐνδεικτικὰ σημειῶνω πῶς ὁ Ἀπόστολος Βακαλόπουλος, «Ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Διασποράς», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 11, Ἀθήνα 1975, σ. 235, ἀναφέρει πῶς στὸ διάστημα 1687-1848 ὁ κατάλογος τῶν πολιτῶν τῆς Πέστης μνημονεύει 246 Ἕλληνες ἐνῶ τῆς Βούδας μόνον 27. Ὅσο λοιπὸν καὶ ἂν ἀυξήθοῦν οἱ ἀριθμοὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμιοὺς ποὺ κατέφυγαν καὶ σὲ ἄλλες ἐστίες ἐλληνικῶν κοινοτήτων, ὁ ἀριθμὸς τῶν 500.000 φαίνεται ἐντελῶς ἐξωπραγματικός.